

KULTURNÍ SPOLEK JAKO MINILABORATOŘ POLITICKÉHO STRANICTVÍ. BESEDA V HRADCI KRÁLOVÉ V LETECH 1872–1914

ROMAN HORKÝ

Hradec Králové byl v 70. letech 19. století poměrně malým městem, omezeným ve svém vývoji hradbami. Trvalý pobyt zde mělo jen asi 5 500 osob,¹ ale obec si i v období pevností limitovaného rozvoje zachovala význam jako sídlo úřadů, škol a také jako tradiční kulturní centrum.² V této souvislosti vypadá na první pohled poněkud překvapivě obsah provolání, které v listopadu roku 1872 podepsalo pět královéhradeckých měšťanů. Postesklí si v něm nad místní společenskou situací a vyzvali k založení „české Besedy“: „Není města v Čechách, kde by nebylo Besedy. Výminku z pravidla tohoto činí bohužel až dosud Hradec Králové. [...] V městě, kde Němců není,³ nelze nám spokojiti s koutkem jakýms v pozadí společenského života, nýbrž cti své jsme povinni důstojným způsobem vystupovati.“⁴

Autoři výzvy se nemýlili v tom, že obdobné etnický a jazykově české kulturní spolky vznikly dřív i v mnoha menších obcích, zejména po přijetí liberálního spolkového zákona v roce 1867.⁵ Jednou z příčin relativně pozdějšího založení

1 V roce 1869 měl Hradec Králové 5493 obyvatel, srov. Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005. Praha 2006, díl I, s. 458.

2 Více v knize Hradec Králové: Historie, kultura, lidé, kolektiv autorů, Praha 2017, 919 s., zejm. v kap. IX a X.

3 V roce 1880, kdy se poprvé ve sčítání obyvatel vyplňovala obcovací řeč, uvedlo němčinu 1,85 % obyvatel královéhradeckého soudního okresu, srov. Die Ergebnisse der Volkszählung und der mit derselben verbundenen Zählung der häuslichen Nutzthiere vom 31. December 1880 in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern, Band 1, Heft 2. Wien 1882, s. 68. V r. 1910 to bylo 1,28 % obyvatel královéhradeckého zastupitelského okresu, srov. Statistická příručka království českého, Praha 1913, s. 4–5. Údaje pro vlastní město se vzhledem k etnické struktuře území nejspíš lišily jen minimálně.

4 Státní okresní archiv Hradec Králové (SOKA HK), fond Beseda Hradec Králové (HK – Beseda), inv. č. 26, kart. 1, poznámky k dějinám Besedy s označením „1872–1879“, rukopis, autorem byl pravděpodobně jednatel L. Batěk, rok 1872.

5 Zákon č. 134/1867 ř. z. ze dne 15. listopadu 1867 o právé spolčovacím. K právním aspektům spol-

hradecké Besedy byla skutečnost, že ve městě od roku 1848 vyvíjelo činnost *Kasino*, kulturní a zábavní spolek s utrakvistickou jazykovou tradicí.⁶ Podstatnou část členstva vedle národnostně nevyhraněných měšťanů tvořili důstojníci a vojáci pevnostní posádky. Z velké části mluvili německy, z menší česky, případně oběma jazyky, celkově byli členové spolku většinou národnostně indiferentní.⁷ *Kasino*, které už nebylo ve své činnosti příliš aktivní, bylo po založení nového spolku vyzváno k rozpuštění a odevzdání pronajatých prostor v obecním domě čp. 89. Výzva však nebyla vyslyšena a Beseda byla nucena najímat si téměř po dvě desetiletí místnosti v hradeckých restauracích.⁸ Myšlenka na spolupráci, nebo dokonce spojení s „formálně utrakvistickým, leč přec duchem více německým“ *Kasinem* byla opakovaně odmítnuta.⁹

Ustavující valná hromada 24. listopadu 1872 za účasti více než sedmi desítek osob přijala návrh stanov a zvolila prozatímní výbor. Tomu bylo zřejmé, že spolek potřebuje získat co nejširší členskou základnu.¹⁰ Ke vstupu byli vyzváni další občané, zejména úředníci krajského a okresního soudu, státního návladnictví, berního úřadu a okresního hejtmanství.¹¹ Na počátku roku 1873 dosáhl počet členů čísla 162.¹² Nejpočetnější skupinu představovali učitelé (23), poté duchovní (22),¹³ obchodníci (20), řemeslníci a živnostníci (20), úředníci soukromé sféry (15), měšťané (14),¹⁴ úředníci státní a samosprávné sféry (12), inženýři a technici (10), dále ředitelé a správci firem (9), advokáti (6) a ostatní právníci (5), majitelé

čování Drašarová, Eva: Soupis právních předpisů a dokumentů ke spolčovacím právu z fondů Státního ústředního archivu v Praze od poloviny 18. století do r. 1918. Sborník archivních prací 40, 1990, č. 2, s. 297–343, dále též: Stát, spolek, spolčování. *Paginae historiae* 1, 1993, s. 152–177.

- 6 SOKA HK, HK – Beseda, Protokoly schůzí 1872–1879, inv. č. 2, schůze výboru konaná 27. 11. 1872.
- 7 Doležalová, Věra: Podíl spolků na kulturním životě v Hradci Králové v 60.–80. letech 19. století. *Východočeský sborník historický* 7, 1998, s. 74–75; Zaříčanský, Josef: Třicet let Besedy v Hradci Králové, Hradec Králové 1903, s. 4.
- 8 SOKA HK, HK – Beseda, Protokoly schůzí 1872–1879, inv. č. 2, 27. 11. a 30. 11. 1872 a Tolman, Jiří Vladimír: Čtyřicet let Besedy královéhradecké. Hradec Králové 1912, s. 9. Kasino opustilo spolkové místnosti až začátkem 90. let 19. století, kdy město dům čp. 89 rekonstruovalo a poté dalo do pronájmu Besedě, srov. tamtéž, s. 16. Výpověď Kasinu ze strany obce znamenala definitivní ukončení jeho činnosti.
- 9 Tolman, J. V.: Čtyřicet let Besedy královéhradecké, s. 12 a 14.
- 10 SOKA HK, HK – Beseda, Protokoly schůzí 1872–1879, inv. č. 2, 24. 11. 1872, dále inv. č. 26, kart. 1, poznámky k dějinám Besedy „1872–1879“, rok 1872.
- 11 SOKA HK, HK – Beseda, inv. č. 26, kart. 1, poznámky k dějinám Besedy „1872–1879“, rok 1872.
- 12 SOKA HK, HK – Beseda, inv. č. 29, kart. 2, seznam členů Besedy z 2. 1. 1873 určený pro platbu příspěvků.
- 13 20 katolických duchovních, 1 rabín a 1 kazatel neupřesněného evangelického vyznání.
- 14 Tito měšťané neměli uvedeno žádné řemeslo nebo živnost, proto zde tvoří samostatnou skupinu.

velkých firem (3), po jednom lékaři a lékárníkovi (v jednom případě nebylo povolání uvedeno).¹⁵

Do roku 1912, který je ve výkladu dalším časovým mezníkem,¹⁶ učitelé svůj podíl víc než zdvojnásobili (z celkových 193 členů 55, tj. 28,5 %). O něco méně vzrostlo zastoupení úředníků státních a samosprávných institucí (28) a úředníků soukromé sféry (20), přibyli majitelé velkých firem (14), inženýři a technici (13), méně než na počátku bylo obchodníků (13), zvýšil se počet advokátů (10) a ostatních právníků (9) a lékařů (7). Nově se objevili příslušníci svobodných povolání (7),¹⁷ soudci (6), studenti vysokých škol (5) a někteří další. V seznamu figurují pouze dvě ženy – jedna jako vdova po lékaři, druhá je započtena mezi úředníky soukromého sektoru. Nejsilnější složku tedy tvořili opět učitelé, naopak řemeslníci a řada živnostníků patrně přešla do mezi tím založené Živnostensko-čtenářské jednoty.¹⁸ K zodpovězení zůstává otázka, co se stalo s duchovními, kteří ze seznamu členů zcela zmizeli.

Církev, Češi a Němci

V počátcích činnosti spolku hráli *katoličtí kněží* důležitou úlohu. Ve výboru zpočátku působil jako výrazná osobnost kanovník Eduard Prašinger.¹⁹ Pozitivně vnímaným členem Besedy byl i hradecký biskup Josef Jan Hais²⁰ a ještě jako městský kaplan i jeho pozdější nástupce Eduard Brynych.²¹ S jeho vstupem na biskupský stolec roku 1893 se však začaly vztahy církve se světským prostředím komplikovat. Projevilo se to zřetelně po rozhodnutí instalovat do spolkových prostor reprodukci Brožíkova obrazu *Jan Hus před koncilem kostnickým*. To vedlo v březnu 1894 k okamžitému odchodu všech kněží a některých jejich stoupců ze spolku.²² Tento

15 SOkA HK, HK – Beseda, Protokoly schůzí 1872–1879, inv. č. 2, 28. 1. 1876, tamtéž, Kniha přání 1873–1883, inv. č. 8, zápisy ze dne 10. 10. a 13. 10. 1900.

16 V r. 1910 měl Hradec 11 065 obyvatel, srov. Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005. Praha 2006, díl I, s. 458.

17 Šlo o kategorie hudebník, architekt, sochař, taneční mistr, dirigent.

18 SOkA HK, HK – Beseda, Kniha členů 1908–1912, inv. č. 15.

19 Eduard Prašinger (1826–1925), kanovník, děkan hradecké kapituly, generální vikář královéhradecké diecéze, SOkA HK, HK – Beseda, srov. kart. 1, poznámky k dějinám Besedy „1872–1879“, rok 1872, SOkA HK, HK – Beseda, Protokoly schůzí 1872–1879, inv. č. 2, 24. 11. 1872, dále tamtéž, valná hromada 29. 1. 1876, Tolman, Jiří Vladimír: Čtyřicet let, s. 4n.

20 Josef Jan Hais (1829–1892), biskup královéhradecký 1875–1892. Srov. SOkA HK, HK – Beseda, inv. č. 26, kart. 1, poznámky k dějinám Besedy „1872–1879“, rok 1875, Zaričanský, J.: Třicet let, s. 9.

21 Eduard Jan Brynych (1846–1902), biskup královéhradecký 1892–1902. Zaričanský, J.: Třicet let, s. 14.

22 SOkA HK, HK – Beseda, Kniha přání 1893–1899, inv. č. 11, 19. 3. a 20. 3. 1894.

krok byl později v Besedě vnímán jako pouze zástupný důvod a projev „*kontrastu klerikálních a pokrokových snah*“ pod vlivem politiky biskupa Brynychy.²³ Spolek se postupně profiloval jako programově protiklerikální, na čemž se podle dostupných dokladů shodovala rozhodující část členské základny.

Druhou skupinou, vůči níž se velká část členů po celou dobu vymezovala, byli Němci. Prožívání animozity vůči nim se vzhledem k absenci viditelnější německé menšiny odehrávalo spíše v diskusích nad četbou německého tisku a v občasné eliminaci některých novinových titulů ze spolkové čítárny.²⁴ Beseda přesto odebírala v průběhu let poměrně pestrou škálu novin a časopisů v němčině, vydávaných v Rakousku i Německu.²⁵ V jejich výběru i vnímání se projevovaly názory na česko-německou otázku i na téma loajality k monarchii.

Hned na počátku činnosti byly vedle českých periodik objednány tituly *Bohemia*, *Leipziger Illustrierte Zeitung*, *Norddeutsche allgemeine Zeitung*, *Politik*, *Presse*, *Vaterland*, *Tyroler Stimmen*, *Über Land und Meer*,²⁶ *Wanderer*, *Fliegende Blätter*,²⁷ *Humoristische Blätter*.²⁸ Už v únoru 1873 byly odhlášeny *Norddeutsche allgemeine Zeitung*, zdůvodnění tohoto rozhodnutí však neznáme.²⁹ O několik měsíců později se objevil v knize přání pobouřený dotaz, podpořený dalšími podpisy: „Jak přichází plátek Nation do české naší Besedy? Žádáme, aby byl odstraněn, a pakli redakce z dotěrnosti ho sem posílá, ihned vracován“.³⁰ Ukázalo se ovšem, že *Nation* dává do čítárny zdarma advokát František Srdínko v domnění, že „nebude vaditi, když i náhledy posud méně běžné někdo si přečte, kdyby právě měl k tomu chuť.“³¹ V roce 1874 byla předplacena *Neue Freie Presse*³² a také vídeňská *Tagespresse*, vůči níž jen o málo později nacházíme požadavek, aby se „z české besedy naší vylila“.³³ Žádosti

23 Tolman, J. V.: Čtyřicet let, s. 18. K tématu srov. SOKA HK, HK – Beseda, inv. č. 26, kart. 1, Přehled nejdůležitějších dat z doby nejnovější (1893–1902), rok 1894; Zaričanský, J.: Třicet let, s. 26. Polemickou atmosféru této doby doprovázely posměšné zápisy v knize přání: „Co ten Hus, ten Vás dus, ostudy kus – hnus. Posílá Vám tisíc pus! – Nožička z Krčé“. Následovala odpověď: „Nožičkovi z Krčé! V hlavě trus, to tvůj vkus!“; srov. SOKA HK, HK – Beseda, Kniha přání 1893–1899, inv. č. 11, bez data [leden 1894].

24 Kniha přání 1893–1899, inv. č. 11, bez data [mezi 19. 3. 1898 a 2. 4. 1898].

25 Řídčeji byl odebírán i tisk slovenský, polský, ruský a francouzský.

26 SOKA HK, HK – Beseda, Protokoly schůzí 1872–1879, inv. č. 2, 11. 1. 1873.

27 Tamtéž, 30. 11. 1872.

28 Tamtéž, 25. 1. 1873.

29 Tamtéž, 23. 1. 1873.

30 Tamtéž, bez data [22. 11. 1873].

31 SOKA HK, HK – Beseda, Protokoly schůzí 1872–1879, inv. č. 2, 22. 11. 1873.

32 SOKA HK, HK – Beseda, Kniha přání 1873–1883, inv. č. 8, 22. 10. a 30. 10. 1874.

33 Tamtéž, bez data [mezi 26. 8. 1875 a 6. 1. 1876].

nebylo vyhověno s vysvětlením, že pro celkový politický přehled je třeba odebrat alespoň jeden vídeňský list.³⁴ Objednány byly postupně další: *Neues Wiener Tagblatt*,³⁵ *Wiener Neueszeits – Weltblatt*³⁶ a *Tribune*.³⁷

Poté, co byly od začátku roku 1877 abonovány *Augsburger allgemeine Zeitung* a současně po vynucené odmlce znovu *Presse*,³⁸ vyvolalo to téměř okamžitě žádost učitele Eduarda Beránka, podporovaného několika kolegy, aby byly oba tituly z čítárny odstraněny „pro hrubé nepřátelství k Čechům“.³⁹ Jeho rozšířenému požadavku odhlásit také *Fliegende Blätter* oponovala část členstva tvrzením, že se „rádo pobaví humoristickým nepolitickým listem“⁴⁰ Když tato výborem odhlášená periodika vrátila valná hromada zpět do čítárny,⁴¹ nespokojený navrhovatel se s tím vyrovnal v knize přání reakcí: „To se Čech mile pobaví, když v nich čte o sobě, že krade!“ Nepochybně narážel na publikovaný časopisecký humor v duchu národnostních stereotypů.⁴² Řetězec osočování a napadání, v rámci nějž byly malovány do knihy přání výhrůžné křížky ke jménům pisatelů, vyvrcholilo vystoupením neúspěšného navrhovatele ze spolku.⁴³ Požadavky na odhlášení německých listů lze zaznamenat i nadále, v případě *Humoristische Blätter* s odůvodněním, že „nás nyní jen uráží a za nic nestojí“.⁴⁴ Následovala výzva neodebírat „denunciantský plátek“ Bohemii a vypustit *Über Land und Meer* pro „ultraprušácký směr“.⁴⁵ Poté co byla v roce 1880 poněkolkáté odhlášena *Presse* a místo ní objednány *Deutsche*

34 SOKa HK, HK – Beseda, Kniha přání 1873–1883, inv. č. 8, 22. 10., 30. 10. 1874 a bez data [mezi 26. 8. 1875 a 6. 1. 1876].

35 SOKa HK, HK – Beseda, Kniha přání 1873–1883, inv. č. 8, 1. 1. 1876.

36 Tamtéž, bez data [říjen–listopad 1876], dále SOKa HK, HK – Beseda, Protokoly schůzí 1872–1879, inv. č. 2, 14. 5. 1877. Zřejmě mělo jít o *Das Neuigkeits-Welt-Blatt*.

37 SOKa HK, HK – Beseda, Kniha přání 1873–1883, inv. č. 8, 19. 6. 1881.

38 Tamtéž, [říjen–listopad 1876] a Protokoly schůzí 1872–1879, inv. č. 2, 13. 11. 1876 a SOKa HK, HK – Beseda, Protokoly schůzí 1872–1879, inv. č. 2, 8. 4. 1877.

39 SOKa HK, HK – Beseda, Kniha přání 1873–1883, inv. č. 8, bez data [mezi 11. 1. a 17. 1. 1877]. Podtrženo v knize autorem výroku.

40 Tamtéž, 10. 3. 1877. Slova podtržena v knize přání autorem výroku.

41 SOKa HK, HK – Beseda, Protokoly schůzí 1872–1879, inv. č. 2, 10. 3. a 8. 4. 1877.

42 K tématu srov. Křen, Jan – Broklová, Eva (eds.): *Obraz Němců Rakouska Německa v české společnosti 19. a 20. století*. Praha 1998.

43 SOKa HK, HK – Beseda, Kniha přání 1873–1883, inv. č. 8, bez data [březen 1877], 24. 3. a 26. 3. 1876, 13. 3. a 14. 3. 1877.

44 SOKa HK, HK – Beseda, Kniha přání 1873–1883, inv. č. 8, bez data [leden 1879] a [březen 1879].

45 V případě *Über Land und Meer* byla výzva vyslyšena, Bohemie byla (opakovaně) uhájena tím, že si ji bere jeden z členů za polovinu ceny domů, SOKa HK, HK – Beseda, Kniha přání 1873–1883, inv. č. 8, bez data [mezi 20. a 28. 1. 1877] a bez data [březen 1879], Protokoly schůzí 1872–1879, inv. č. 2, 25. 12. 1877.

Zeitung, kladli si někteří členové řečnickou otázku po důvodech a sami si odpovídali: „bez pochyby nám Presse příliš málo nadávala.“⁴⁶

Také v případě „německých císařských“ novin docházeli někteří členové k závěru, že jich spolek odebírá zbytečně mnoho, „pročež nechtě se vypustit nikým čtený Vaterland“ a „nůžkami redigovaný Weltblatt, kterýž nemá prazádné politické barvy.“⁴⁷ Podobné návrhy se objevovaly dlouhodobě, ale některá periodika měla ve spolku důležité zastánce, kteří jejich odstranění vždy zabránili, nebo je vždy dokázali vrátit zpět.⁴⁸

Česká periodika a politika

Výběr podle politických preferencí hrál roli i v případě předplácení českých periodik, ačkoliv zpočátku se tomuto pohledu výbor i část členů bránili. Se založením spolku bylo objednáno 23 titulů novin a časopisů, mezi nimi *Národní listy*, *Čech*, *Pokrok*, *Moravská Orlice*, *Našinec*, *Hlas národa*.⁴⁹ O něco později k nim přibýly např. brněnský *Hlas*, chrudimský *Český Východ* a další časopisy regionálního významu.⁵⁰ Už po několika týdnech se pokusilo několik členů, vesměs učitelů středních škol, omezit odběr politického tisku výměnou za periodika vzdělávací a zábavná, k redukci stranického tisku však nedošlo.⁵¹

Na fakt, že je Beseda spolkem nepolitickým,⁵² musel výbor upozorňovat nedlouho po začátku činnosti, když jeden z řadových členů, advokát Karel Fikar, začal rozvíjet na stránkách knihy přání své politicko-dynastické teorie. Svěřil se, že první zájemci o vstup do Besedy byli varováni členy dalších korporací,⁵³ že „jest spolkem státu našemu nepřívznivou a snad nepřátelskou, poněvadž sestává ze samých Čechův“.⁵⁴ Dále psal: „Kaceřováno nám, že zrádci jsme státu rakouského, že jsme nevzdělanými, že jsme neschopnými pro život ústavní. Uvedená jsou facta nepopíratelná. Ano uvedu ještě to, že vytýká se nám Čechům, že prý

46 SOkA HK, HK – Beseda, Kniha přání 1873–1883, inv. č. 8, 18. 7. 1880.

47 SOkA HK, HK – Beseda, Kniha přání 1873–1883, inv. č. 8, bez data [březen 1879].

48 Tamtéž, 26. 9. 1878 a bez data [leden 1879].

49 SOkA HK, HK – Beseda, Protokoly schůzí 1872–1879, 11. 1.1873. Moravská orlice byla v r. 1892 odhlášena, SOkA HK, HK – Beseda, Protokoly schůzí 1889–1892, inv. č. 4, 7. 5. 1892.

50 Není ambicí této práce vytvořit kompletní výčet odebíraných periodik, jde spíše o snahu postihnout způsob jejich výběru především ve vztahu k politickým preferencím členů spolku.

51 SOkA HK, HK – Beseda, Kniha přání 1873–1883, inv. č. 8, inv. č. 8, bez data [leden 1873]. Na zmíněný návrh byly objednány další, většinou literární časopisy.

52 SOkA HK, HK – Beseda, inv. č. 22, kart. 1, Návrh stanov Královéhradecké Besedy z r. 1872 a Tištěné stanovы spolku Beseda v Hradci Králové, Hradec Králové 1901.

53 SOkA HK, HK – Beseda, Kniha přání 1873–1883, inv. č. 8, 19. 11. 1873.

54 Podtrženo v knize autorem výroku.

jsme nejen nepřáteli státu rakouského, nýbrž i rodiny panující v státu tom“. Pisatel proto vyzýval dokázat skutkem, „že my co Češové lpíme na rodu panujícím, a že máme to vědomí, že bez rodu tohoto nebylo udržeti se Rakousku vůbec a my zvláště co Češové bez rodu Habsburgů, bez Rakouska že zahynouti musíme v žilvu Německém, vlastně v říši Německé“. ⁵⁵ Výbor spolku nebyl z tohoto projevu loajality nadšen, poukazoval na stanovy a ohradil se co nejdůrazněji proti „politickým narážkám a dedukcím“. Vyzval současně všechny členy, aby se při formulaci svých přání vyhnuli politickým úvahám. ⁵⁶

Zájem o politické dění členů se přesto dostával navenek, když spolek ve svých prostorách uspořádal v roce 1874 před volbami do zemského sněmu diskusi s poslancem za staročeskou stranu Čeněk Heverou. ⁵⁷ V letech 1877 a 1880 proběhlo za organizace spolku tamtéž setkání s kandidáty do obecních voleb. ⁵⁸ Vyvrcholením společných politických aktivit byla kandidatura Besedy jako samostatného uskupení v obecních volbách, k níž došlo poprvé v roce 1883. Spolek tehdy sestavil kandidátku do všech tří sborů a ze 30 nominovaných kandidátů jich 27 bylo zvoleno do obecního zastupitelstva. ⁵⁹ Voleb se pak Beseda zúčastňovala přinejmenším do roku 1889, ⁶⁰ poté už zřejmě společný postup přestal být uskutečnitelný.

Postupující sociální a ideová stratifikace odpovídající celostátní politice se odrážela i ve volbě odebíraných stranických periodik. Obecně byl respektován princip, že náhradu za odhlášený titul měli právo určit stoupenci dotčeného politického proudu. ⁶¹ Když chtěl například výbor se schválením návrhu na odběr *Práva lidu* odhlásit *Národní politiku*, narazil na odpor části členů, takže se dál odebíraly oba dva listy. ⁶² Neplatilo to však pro všechny politické směry a ne všechna navržená periodika byla objednána. To byl případ J. Barákem vydávaných radikálních novin *Svoboda*, jejichž předplacení bylo velkou většinou členů

55 SOKa HK, HK – Beseda, Kniha přání 1873–1883, inv. č. 8, 19. 11. 1873.

56 SOKa HK, HK – Beseda, Protokoly schůzí 1872–1879, inv. č. 2, 22. 11. 1873. K. Fikar následně ze spolku vystoupil, SOKa HK, HK – Beseda, Kniha členů 1872–1877, inv. č. 14.

57 Zaričanský, J.: Třicet let, s. 8.

58 SOKa HK, HK – Beseda, Kniha přání 1873–1883, inv. č. 8, 11. 12. 1876, tamtéž, Protokoly schůzí 1872–1879, inv. č. 2, 13. 12. 1876 a tamtéž, inv. č. 22, kart. 1, pozvánka k poradní schůzi ze 14. 1. 1880.

59 Tolman, J. V.: Čtyřicet let, s. 11 a Zaričanský, J.: Třicet let, s. 17. Jména členů Besedy lze nalézt mezi zvolenými zastupiteli in: Landsmann, Martin – Pokorný, Radek: Personální obsazení samosprávných sborů města Hradce Králové od roku 1850 do roku 1942. Královéhradecko 1, 2004, s. 117–182.

60 Tolman, J. V.: Čtyřicet let, s. 15.

61 SOKa HK, HK – Beseda, Protokoly schůzí 1889–1892, inv. č. 4, 7. 5. a 5. 7. 1892.

62 Tolman, J. V.: Čtyřicet let, s. 22.

zamítnuto. Podobně se vedlo návrhu odebírat *České Slovo* a *Venkov*, jenž byl podpořen argumentem dát všem politickým stranám možnost stejného zastoupení. Zamítnutí bylo odůvodněno pragmatickým argumentem, že *Venkov* je „veskrze agrárním, takže pro Besedu bez interessu“⁶³, zatímco *České Slovo* výboru pravděpodobně nestálo ani za vysvětlení, protože v zápise chybí. Z regionálních periodik spolková čítárna nabízela víceméně trvale místní stranické noviny Ratibor (nezávislý, pak realisté⁶⁴), hradeckou a posléze pardubickou *Osvětu lidu* (realisté, jen přechodně mladočeši⁶⁵), *Obnovu* (křesťanští sociálové), *Kraj královéhradecký* (mladočeši) a po počátečním odmítání i *Královohradecké rozhledy* (sociální demokraté).

Volební rok 1911

Atmosféru a vztahy mezi politicky aktivními členy Besedy během roku 1911 pravděpodobně poznamenávala předvolební kampaň pro blížící se volby do předlitavského parlamentu. Pro tyto volby uzavřeli spojení staročeši, mladočeši a národní sociálové, na druhé straně stáli zejména kandidáti realistů a sociálních demokratů, kteří se ve druhém kole vzájemně podporovali proti tzv. kartelu. V hradecké volební skupině k postupu do druhého kola a k obhajobě mandátu nepomohla realistovi Františku Drtinovi ani Masarykova osobní podpora.⁶⁶ Realisté ve druhém kole podporovali proti mladočechům kandidáta sociálních demokratů, hradeckého berního oficiála Rudolfa Chalupu, vítězem se však stal mladočech Bohuslav Franta.⁶⁷

Přestože byly volby naplánovány na červen, rétorika tisku se zostřovala už od začátku roku. Na stránkách regionálních listů politických stran, které byly v Besedě svými členy zastoupeny nejvíc, byly vzájemné útoky na denním pořádku. Čtenáři mladočeských novin si tak například mohli přečíst: „i s ďáblem spojí se

63 SOkA HK, HK – Beseda, Kniha přání 1899–1913, inv. č. 12, 2. 10. 1907, tamtéž, Protokol schůzí 1902–1909, inv. č. 5, 6. 11. 1907.

64 Pro účely tohoto článku dávám přednost označení strany „realistická“ před „pokroková“ nebo názvem „Česká strana pokroková“. Vyplynulo to především z vyšší frekvence v použitých pramenech a jednoduchosti užití. Tam, kde jsou výrazy „pokrokaři“, „pokroková“ apod. součástí citace, ponechávám původní termín. Ze stejných důvodů je termín strana „mladočeská“ upřednostněn před názvem „Národní strana svobodomyšlná“, kromě případů, kdy jde o citaci.

65 Označení „mladočeská“ strana a „mladočeši“ upřednostňuji pro účely tohoto článku před názvem „Národní strana svobodomyšlná“ nebo „členové Národní strany svobodomyšlné“ apod.. Výjimkou jsou případy, kdy jde o citaci. Srov. i zdůvodnění v pozn. č. 64.

66 Kraj královéhradecký, roč. 2, č. 5, 29. 4. 1911, s. 2.

67 Otec Bohuslava Franty, středoškolský učitel Ondřej Franta, byl v době svého působení v Hradci Králové jedním z prvních členů Besedy, srov. SOkA HK, HK – Beseda, inv. č. 29, seznam členů Besedy z 1. 12. 1873.

uvědomějí pokrokáři v městech, aby utlačili vzrůstající a vzmáhající se činnost příslušníků národní strany svobodomyšlné“,⁶⁸ realistický tisk však mladočechům nezůstával ve svých formulacích nic dlužen. Předvolební kampaně se aktivně účastnili i někteří vlivní členové spolku v roli agitátorů pro stranické kandidáty do parlamentu. Spolek tak byl vtažen do rámce vyšší politiky, což pravděpodobně přispělo i ke zostřování politického soupeření uvnitř spolku.⁶⁹

Konflikt stranictví uvnitř spolku

Autor historie prvních čtyřiceti let Besedy a současně jeden z jejích předsedů, Jiří V. Tolman,⁷⁰ napsal o valné hromadě roku 1911, že na ní byly předneseny „různé osobní věci, jež ještě v roce příštím o valné hromadě se opakovaly“. Naznačil, že byly zásadně poškozeny zájmy spolku.⁷¹ Pro odpověď, co se vlastně tehdy stalo, je třeba se vrátit o něco zpět a zmínit se o vlivu politického stranictví na složení výboru.

Dosluhující výbor míval za úkol vytvořit novou kandidátku, jež by respektovala názorové rozložení členstva. V praxi to znamenalo stejný počet zástupců mladočechů a realistů, k tomu poměrně nižší zastoupení státoprávních pokrokářů. V roce 1910 však došlo na valné hromadě při nízké účasti 20 členů k vychýlení pomyslného kyvadla na jednu stranu. Z nominantů realistů se do výboru oproti dohodnutému návrhu dostal jen jeden,⁷² takže z jejich pohledu Beseda „získala mladočeský ráz“. ⁷³ Valné hromady v roce 1911 se proto realisté snažili zúčastnit ve větším počtu a poměr sil ve výboru zvrátit. Situaci se jim však zásadně změnit nepodařilo a do výboru byla opět zvolena převaha mladočechů.⁷⁴

Po volbě nového vedení vstoupil do diskuse zástupce realistů, středoškolský učitel Dominik Filip,⁷⁵ s návrhem usnesení, které nadlouho rozbouřilo vody života spolku. Valná hromada měla z jeho podnětu rozhodnout, „je-li dovoleno člena výboru neb besed vůbec líbat ruku biskupovi veřejně na ulici, srovnává-li se to s důstojností člena besed a činovníka zvlášť a není-li to spolku na úkor“. Jak

68 Kraj Královéhradecký, roč. 1, č. 49, 4. 3. 1911, s. 5.

69 Kraj Královéhradecký, roč. 2, č. 10, 3. 6. 1911, s. 3 a tamtéž, roč. 2, č. 6, 6. 5. 1911, s. 2.

70 Jiří Vladimír Tolman (1878–1937), knihkupec, člen zastupitelstva a rady města Hradce Králové, regionální historik.

71 Tolman, J. V.: Čtyřicet let, s. 28.

72 Osvěta lidu, roč. 17, č. 73, 18. 6. 1912, s. 4.

73 Tamtéž, roč. 16, č. 26, 28. 2. 1911, s. 6.

74 Ratibor, roč. 28, č. 9, 25. 2. 1911, s. 5. Valné hromady se účastnilo 60 osob. Realisté se zřejmě delší dobu na valnou hromadu připravovali a do spolku cíleně vstupovali noví členové z jejich řad, Kraj Královéhradecký, roč. 1, č. 49, 4. 3. 1911, s. 5.

75 Dominik Filip (1879–1946), středoškolský učitel, spisovatel, redaktor a dlouholetý člen realistické strany.

se vzápětí ukázalo, mířil tím na staronového mladočeského předsedu Bohumila Rybu, ředitele měšťanských škol, na něhož si opatřil tuto citlivou informaci. Strhla se vášnivá debata. Někteří členové se shodovali na tom, že „líbání rukou muže muži je muže nedůstojné, servilní“. Další se chtěli především dozvědět, jestli se něco podobného stalo, a chtěli přijmout usnesení, že žádný řádný člen Besedy se podobné věci dopustit nesmí. Přestože se valná hromada usnesla, že spolek nemá právo zasahovat do soukromých záležitostí svých členů, realista Filip vnesl požadavek, aby se podobný případ už neopakoval, znovu do jednání pléna. Pod tlakem mladočechů nakonec připustil, že mířil na předsedu spolku, který podle očitého svědka před rokem na veřejnosti u učitelského ústavu políbil biskupovi ruku.⁷⁶ Předseda tvrzení označil za lež a dodal, „trvá-li prof. Filip na svém tvrzení, že to co tvrdí, pravdou je, je bídným lhářem“.⁷⁷ Spor mělo rozhodnout svědectví před smířčím soudem, kde ale svědek odmítl promluvit, protože nechtěl ohrozit získání své učitelské definitivy před jedním z přísedících. Filip byl nakonec nucen přistoupit na smír, jehož součástí byl závazek publikovat omluvu v novinách.⁷⁸

Svým způsobem druhý život daly těmto událostem interpretace v tisku. Text článku s názvem *Boj o Besedu* se v mladočeských novinách pokoušel dát popsánému incidentu téměř politologický charakter. Stálo zde, že valná hromada byla „jedna z nejzajímavějších valných hromad besedních, kdy politická strana učinila první pokus vedení spolku se zmocnit. Dlouho se k tomu připravovala a snad právě proto příliš spoléhala na své stoupence, kteří tentokrát nestáli na vykázaném stanovišti a zavinili, že vpád se nezdařil“. Cílem manévru realistů prý bylo v první řadě „odstranit z Besedy příslušníky strany svobodomyšlné“, poté „ovládnout společenské středisko a zde pro svou stranu pracovat.“ Redakce se také snažila snížit důvěryhodnost deklarovaného protiklerikálního postoje realistů tvrzením, že sami mají mezi sebou „nositele papežského řádu, pilné dochazeče do kostelíčka, ctitele biskupského vína, poklonkáře nebo příživníky u pánů velebníčků.“⁷⁹

Realisté odmítli označení události za pokus o převrat, protože prý šlo jen „protest proti dvěma, třem jednotlivcům, kteří osobovali si právo činit z Besedy mladočeskou doménu“.⁸⁰ Ironicky komentovali diskusi valné hromady, v níž

76 SOKa HK, HK – Beseda, Protokoly schůzí 1909–1913, inv. č. 6, valná hromada 24. 2. 1911 a Ra-tibor, roč. 28, č. 9, 25. 2. 1911, s. 5.

77 SOKa HK, HK – Beseda, Protokoly schůzí 1909–1913, inv. č. 6, valná hromada 24. 2. 1911.

78 Tamtéž, schůze výboru 17. 6. 1912.

79 Josef Vocásek (1844–1924), učitel a ředitel učitelského ústavu, spisovatel působící pod jménem Josef Zaričanský, obdržel podle mladočeského tisku církevní řád a psal oslavné básně na církevní hodnostáře, Kraj Královéhradecký, roč. 1, č. 48, 25. 2. 1911, s. 5.

80 Osvěta lidu, roč. 16, č. 26, 28. 2. 1911, s. 6.

byla podle nich zpochybněna protiklerikální stanoviska mladočechů.⁸¹ Spolek prý mohl spojit různé skupiny ke společné práci, ale ze strany mladočechů k tomu nebyla dobrá vůle.⁸² Došlo i k ocenění spolupráce se státoprávními pokrokáři, protože „alespoň někteří státoprávníci, třebaže při volbách šli s mladočechy, dovedli dát výraz svému přesvědčení, že takový člověk nemá být funkcionářem vzdělávacího spolku“.⁸³ Mladočeši podle listu nepravdivě „rozhlašovali, že prý jim pokrokáři chtějí Besedu vzít“, což je prý ani nenapadlo.⁸⁴ Příští rok však ukázal, že za změnou poměru sil ve spolku přece jen mířili.

Po předchozích dvou valných hromadách, kdy záleželo na každém hlasu, se výroční členské shromáždění roku 1912 konalo opět za vyšší účasti.⁸⁵ Navenek přípravy nenaznačovaly nic dramatického. Předešlý výbor sestavil návrh kandidátní listiny, kde bylo „přihlíženo k paritě, by 2 velké strany rovně byly zastoupeny“. Složení výboru mělo respektovat následující klíč: pět mladočechů, pět realistů a tři státoprávní pokrokáři.⁸⁶ Předsedou měl být nadále mladočech Ryba, realisté si činili nárok na místopředsedu, což dosluhující výbor shledal jako oprávněné vzhledem k jejich početnímu zastoupení.⁸⁷ Průběh jednání však brzy zkomplikovala volba vedení, neboť dosavadní předseda se své funkce vzdal. Jako hlavní důvod označil fakt, že byl v nedávné době terčem útoků. Všem přítomným muselo být jasné, že měl na mysli obvinění realistů ze servilnosti vůči církvi. Již dříve zmíněný realista Filip to označil za porušení smíru, jehož důsledky se vzápětí projevíly navenek.⁸⁸

Místopředsedou byl zvolen kandidát realistů Rufer, ale ve volbě mladočeského předsedy došlo k rozštěpení. První na pomyslné pásce skončil dosavadní předseda, který ale získal jen necelou polovinu hlasů, neboť realisté ho odmítli podpořit. Alternativou se zdál být další mladočeský kandidát, advokát Matěj Kukla, ale i on se postu předsedy zřekl.⁸⁹ Pro dokreslení atmosféry nahlédněme do průběhu a argumentace diskutujících: „Kryzl (mladočech, pozn. aut.) praví, že se tu jedná o boj dvou stran, an nebyl Ryba dle dohody zvolen. Prosí, by se neskákalo do řečí. Zvoní se. Mluví o volební nepoctivosti a je proto, by celé předsednictvo se znovu volilo. Prof. Filip (realista, pozn. aut.) konstatuje, že výbor dohodu chtěl, a proto že jed-

81 Tamtéž, roč. 16, č. 25, 23. 2. 1911, s. 4.

82 Ratibor, roč. 28, 25. 2. 1911, č. 9, s. 5.

83 Myšleny byly volby parlamentní v r. 1911.

84 Ratibor, roč. 28, 25. 2. 1911, č. 9, s. 5.

85 Tentokrát šlo o účast 84 členů, SOKA HK, HK – Beseda, Protokoly schůzí 1909–1913, inv. č. 6, valná hromada 24. 2. 1912.

86 Státoprávní pokrokáři jsou zde označeni jako „divocí“.

87 SOKA HK, HK – Beseda, Protokoly schůzí 1909–1913, inv. č. 6, valná hromada 24. 2. 1912.

88 Tamtéž.

89 Tamtéž.

natel Jihlavecovi (mladočech, pozn. aut.) psal o paritě ve výboru a o jeho odmítavé odpovědi. Zmiňuje se, jak před 2 roky mladočeši škrtali navržené výborem realisty, to že byla nepoctivost. Dr. Klumpar⁹⁰ (realista, pozn. aut.) se diví Krýzlovi, že mluví o svornosti a zatím navrhovali předsednictvu samé mladočechy. Rybu škrtli pokrokáři vzhledem k jeho nešikovnému a útočnému prohlášení, jež porušilo ve výboru sjednanou dohodu. Proto byl hned z prvé volby volen Dr. Kukla.⁹¹

Po sporech a zmatcích byl zvolen předsedou dosavadní jednatel Tolman navržený realisty jako kompromisní kandidát stojící mimo politické strany. Realistům jistě vyhovoval daleko více než dosavadní představitel z řad mladočechů. Tolman sice v následném hlasování obdržel jen polovinu hlasů přítomných členů (stejný počet stále volil Rybu a část lístků zůstalo prázdných), přesto nakonec na naléhání pléna funkci přijal. Nový předseda požádal mladočechy, aby ho a priori neodmítali, a všem členům slíbil společnou práci bez rozdílu politické konfese.⁹²

Dozvuky aféry a postupný zánik

Výsledek voleb si stoupenci jednotlivých politických táborů vysvětlovali odlišně. Ve spolku byl do značné míry narušen předchozí status quo, který zajišťoval vyváženost politických preferencí, tentokrát ve prospěch realistů. V jeho čele stanul předseda stojící mimo politické strany, který ale byl, jak se později ukázalo, nakloněn blízké spolupráci s realisty. Místopředsedou se stal člověk přímo realisty nominovaný, jenž slíbil předsedovi na první schůzi nového výboru součinnost „jménem strany“.⁹³ Výbor však nebyl jednobarevný a zápisy ze schůzí výboru nenaznačují negativní atmosféru, jakou podle publikovaných komentářů žily redakce stranických listů.

Po valné hromadě roku 1912 vyjádřilo několik zástupců mladočechů svou nespokojenost nad postupem realistů ukončením členství ve spolku.⁹⁴ Výbor se naopak snažil nové členy získat výzvou, která slibovala spolupráci příslušníků všech politických stran.⁹⁵ Skutečnost, že vůči tomuto slibu vládla širší skepse,⁹⁶ podporu-

90 MUDr. Otakar Klumpar (1860–1915), městský lékař a primář okresní nemocnice, člen realistické strany.

91 SOkA HK, HK – Beseda, Protokoly schůzí 1909–1913, inv. č. 6, valná hromada 24. 2. 1912.

92 Tamtéž, dále Tolman, J. V.: Čtyřicet let, s. 31–32.

93 SOkA HK, HK – Beseda, Protokoly schůzí 1909–1913, inv. č. 6, 27. 2. 1912.

94 Vystoupivšími mladočechy byli stavitel Jihlavec, učitel Rejthárek, snad i jeho kolega Vacek, u dalších to není zřejmé. SOkA HK, HK – Beseda, Protokoly schůzí 1909–1913, inv. č. 6, valná hromada 8. 1. 1913. Tamtéž lze nalézt výzvu odstupujícího jednatele, aby se členstvo scházelo v Besedě „nehledíc na difference politického přesvědčení“.

95 Ratibor, roč. 29, č. 11, 9. 3. 1912, s. 9.

96 Kraj Královéhradecký, roč. 3, č. 20, 11. 5. 1912, s. 7.

je komentář lidovecké Obnovy: „Od pokrokářů sehnání s velikou horlivostí mladíci, při nichž nepátralo se, jak členské příspěvky platí. A tito pomáhali pokrokové klíce k vítězství nad řádně platícími členy jinými. A sama debata ozářila dostatečně pokrokovou toleranci. Od té doby Beseda slouží hlavně pokrokářům.“⁹⁷ Nic podstatného na situaci nezměnila ani valná hromada v roce 1913.⁹⁸ Veškeré další diskuse přerušilo po roce vypuknutí Velké války a po ní královéhradecká Beseda stejně jako velká část spolků podobného zaměření spíše jen přežívala.⁹⁹ Činnost ukončila na konci roku 1930.¹⁰⁰

97 Obnova 1913, roč. 19, č. 44, 31. 10. 1913, s. 4.

98 SOkA HK, HK – Beseda, Protokoly schůzí 1909–1913, inv. č. 6, 22. 2. 1913.

99 SOkA HK, HK – Beseda, Protokoly schůzí 1913–1927, inv. č. 7, Zpráva jednatelská za rok 1921–1922 a tamtéž, 1. 3. 1927.

100 SOKA HK, HK – Beseda, kart. 1, inv. č. 24, Návrh výboru Besedy na rozdělení spolkového jmění a formální ukončení činnosti Besedy, 16. 12. 1930. Oficiálně byla činnost spolku ukončena v r. 1931, kdy ohlásil tuto skutečnost okresnímu úřadu, srov. Lenderová, Milena: Inventář spolku Beseda Hradec Králové. Hradec Králové 1988, s. 18.

Ein Kulturverein als Labor für die politische Anhängerschaft. Das Kulturhaus in Hradec Králové/Königgrätz in den Jahren 1872–1914

Die Studie beschäftigt sich mit den Zusammenhängen der tschechischen Lokal- und Hochpolitik im Milieu eines Kulturvereines der ostböhmischen Stadt Königgrätz im Zeitraum von 1872–1914. Sie verifiziert die Prämisse, ob die fortschreitende soziale und politische Stratifizierung der tschechischen Gesellschaft die Beziehungen der Mitglieder innerhalb des Vereins beeinflusste. Vor allem auf der Grundlage der Vereinsquellen und zeitgenössischen Periodika kommt der Autor zum Schluss, dass die politische Überzeugung, die in den Parteipräferenzen zum Ausdruck kommt, einen steigenden Einfluss auf die Atmosphäre und Zusammenarbeit im Vereinsmilieu hatte. Die Mitglieder des Kulturhauses grenzten sich gemeinsam zunächst gegen die deutsche Nationalität ab, später bewirkten sie unter dem Schlagwort des Fortschritts und antiklerikalen Kampfes den Abgang der katholischen Komponente der Mitgliedschaft. In der Zeit vor 1914 wurde die Zusammenarbeit innerhalb des Vereins durch den Konkurrenzkampf der Parteien kompliziert, der zur Beschleunigung seines Verfalls beitrug.

A cultural association as a laboratory of the political partisanship. A Debate Club in Hradec Králové in 1872–1914

The study deals with the link between the local and state-level Czech politics in a milieu of a cultural association in the Eastern Bohemian city of Hradec Králové in 1872–1914. It verifies the supposition that progressing social and political stratification of the Czech society influenced relations among the association members. Based on mostly association archival sources and historical periodicals, the author comes to conclusion that a political belief expressed by party preferences had a growing impact on the atmosphere and cooperation within the association. The Debate Club members defined themselves first against German nationality, later, under the mottos of progress and anticlerical fight, they provoked the secession of the catholic segment in the club. In the period before 1914, the cooperation within the club was complicated by the competition between Czech political parties that only expedited its decay.